

ПАТЕНТНО-ЛІЦЕНЗІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ ІННОВАЦІЙ

*Л.П.Марчук, кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

Розглянуто особливості правового захисту об'єктів інтелектуальної власності. Показано вплив патентно-ліцензійної діяльності на процес передачі та поширення інновацій.

Перетворення результатів інтелектуальної діяльності на інновації та їх подальше розповсюдження нерозривно пов'язано з вирішенням проблеми захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговують питання, що стосуються здійснення патентно-ліцензійної діяльності у сфері інновацій. Вони розглядаються у працях багатьох економістів. Серед них: І.Дахно, Г.Зарубинський, Ю.Кузнецов, О.Пічкур, О.Підопригора, О.Святоцький, С.Удовиченко, В.Трусевич та ін.

Автор статті поставив собі за мету висвітлити особливості механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності і з'ясувати його значущість для процесу розповсюдження інновацій.

Як відомо, охоронними документами, що встановлюють право осіб на результати їх творчої інтелектуальної праці, є патенти і авторські свідоцтва. Патент – це документ, який видається державою і підтверджує авторство винахідника на результат його творчої науково-технічної діяльності. Цей документ надає автору розробки виключне право на її використання протягом встановленого терміну. Патентне право регулює сукупність майнових і немайнових (особистих) відносин, пов'язаних з результатами творчої інтелектуальної діяльності. Об'єктами патентування можуть бути винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин. На знаки для товарів і послуг видаються авторські свідоцтва.

З метою отримання патенту винахідник подає заявку до відповідної державної установи. Потім його винахід має про-

йти експертизу на предмет новизни, винахідницького рівня і промислової придатності. У разі належної відповідності нове оригінальне рішення (винахід) патентується. Патент видається на певний термін. В Україні строк дії патенту на винахід становить **20** років від дати подання заявки до Державного департаменту інтелектуальної власності. Патенти на нові сорти рослин теж діють протягом **20** років, на промислові зразки – **10** років, на корисні моделі – **5** років. Свідоцтво на знак для товарів чи послуг видається на **10** років. Його дія на прохання власника свідоцтва може бути продовжена ще на **10** років [1].

Дія патенту припиняється у випадку відмови власника від патенту на підставі заяви або у разі несплати у встановлений термін річного збору за підтримання чинності патенту.

Слід відзначити, що новітні технічні, технологічні, організаційні та інші знання не завжди патентуються. У патентно-ліцензійній діяльності вони фігурують під назвою “ноу-хау”, яка свідчить про незапатентовані конфіденційні знання, секрети виробництва, досвід, навички тощо.

Обмеженість використання новітніх знань, яка гарантується патентним правом, певною мірою долається за допомогою розвитку ліцензійної торгівлі.

Ліцензія – це дозвіл, що надає власник патенту або незапатентованих винаходів, оригінальних рішень, на їх використання іншим особам.

Ліцензійна торгівля передбачає укладання ліцензійних угод, які регламентують умови продажу ліцензій, їх оплату, права і обов'язки продавця (ліцензіара) і покупця (ліцензіата).

Ліцензії можуть бути патентні і безпатентні залежно від того, запатентований об'єкт ліцензійної угоди чи ні. За ступенем правової охорони і умовами використання об'єкта угоди ліцензії можуть бути прості, виняткові, повні.

Проста ліцензія надає ліцензіату право використання винаходу у межах певної території і у наперед визначеному обсязі. При цьому ліцензіар зберігає за собою право самостійно

використовувати свій винахід і надавати ліцензії для використання третім особам.

Виняткова ліцензія надає право використання винаходу тільки одному ліцензіату. Ліцензіар може використовувати його лише в рамках, визначених угодою, і не може продавати ліцензії ще комусь.

Повна ліцензія надає ліцензіату виключне право на використання винаходу протягом дії патенту.

У міжнародній практиці для торгівлі товарами, в тому числі інноваційними, можуть використовуватись відкриті (індивідуальні), генеральні та разові ліцензії.

Відкриті ліцензії надають дозвіл на експорт чи імпорт товарів протягом певного терміну з визначенням його загального обсягу.

Генеральні ліцензії регламентують правила купівлі-продажу певних товарів з окремою країною чи групою країн.

Разові ліцензії – дозвіл іменного характеру, що видається кожного разу окремо для здійснення зовнішньоторговельної операції.

Існують різні форми матеріальної винагороди ліцензіара за надання ліцензії. До них належать роялті, паушальні платежі, первісні платежі готівкою, передача цінних паперів ліцензіата тощо.

Роялті являють собою поточні диференційовані відрахування від доходу ліцензіата, що обчислюються на основі фіксованих ставок (у процентах). Конкретно ці платежі можуть обчислюватись у вигляді процентів від обороту, вартості чистих продажів ліцензійної продукції або в розрахунку на одну одиницю продукції, що випускається, у межах 2-10%.

Паушальні платежі – це твердо фіксовані суми платежів на користь ліцензіара, які не залежать від обсягів виробництва і збуту продукції.

Як свідчить статистика, найбільш поширені три види ліцензійних договорів: 55% їх загальної маси становлять патентні ліцензії з передачею окремих секретів виробництва продук-

ції, технологічного досвіду і знань щодо об'єкта купівлі; 25-30% - ліцензії на секрети виробництва (безпатентні ліцензії); решта - чисто патентні ліцензії, за якими відбувається передача або відчуження майнових прав на інтелектуальну продукцію [2]. Найбільш розповсюджені ліцензійні угоди з терміном дії 5-10 років [3].

Загальна кількість діючих патентів у світі в 2004р. становить 5,4 млн. Кількість патентних заявок у світі зросла із 884400 у 1995р. до 1599000 - у 2004р. Середній щорічний рівень зростання патентної реєстрації з 1995р. становить 4,75%. Середня кількість заявок на 1 млрд ВВП у світі - 19. Середня кількість патентних заявок на 1 млн жителів у світі - 148.

Патентні бюро Японії і США є найбільшими одержувачами патентних заявок. За ними йдуть Європейське патентне бюро, Республіка Корея та Китай. Ці п'ять патентних бюро зареєстрували 75% всіх патентів, поданих у 2004р. 81% діючих патентів у світі припадає на шість країн: США, Японію, Великобританію, Німеччину, Республіку Корею, Францію [4].

Але далеко не всі запатентовані винаходи і розробки дійсно втілюються у виробництво у якості інновацій. Співвідношення між кількістю новаційних ідей, технічно здійснених на їх основі рішень, патентів і впроваджених запатентованих винаходів загалом у світі становить 540 : 98 : 8 : 1 [5].

До причин, що обумовлюють таку ситуацію, можна віднести:

- неналежну промислову придатність інноваційних розробок;
- незацікавленість бізнесових структур в освоєнні інновацій через їх низький прогнозований економічний ефект;
- недостатній розвиток інноваційної інфраструктури;
- нестача коштів для доведення наукової розробки до стадії промислового використання;
- бюрократичні бар'єри у сфері патентно-ліцензійної діяльності тощо.

Конкурентне середовище суттєво впливає на поведінку осіб, творчих колективів, крупних компаній, країн, що задіяні у процесі продукування і трансферу технологій. Заради впорядкування стосунків у різних країнах світу розробляють відповідні форми тактичної поведінки, які дозволяють використовувати інновації, новітні технології, що патентуються, з найбільшою вигодою для своєї країни.

Наприклад, в Японії використовується так зване «попереднє патентування». У цій країні діє такий принцип патентування: винахід належить тому, хто перший зареєструє патент (а не створить щось нове, як у США). В Японії намагаються охопити своїми патентними заявками головні технологічні напрями, за якими працюють західні фірми. До попередніх заявок становляться досить низькі вимоги. Інформація про сутність об'єкта патентування може бути дуже обмеженою. Не вимагаються результати апробації винаходу, не потрібно посилатись на попередню технологію та ін. Після подання такої заявки протягом 15 місяців ще можна вносити будь-які доповнення і уточнення щодо патентованого об'єкта. Завдяки такій практиці в Японії щорічно видається у п'ять разів більше патентів, ніж у США.

Крім цього в Японії (як і в багатьох інших країнах) набула поширення практика примусового ліцензування. Йдеться про обов'язковість оформлення ліцензії на зарубіжні запатентовані технології, що надаються вітчизняним фірмам.

Загалом у провідних країнах світу дотримуються таких етапів передачі новітніх технологій:

- на першому етапі відбувається реалізація готової інноваційної продукції, виробленої за допомогою передових технологій;
- на другому етапі здійснюється технологічний трансфер у вигляді прямих інвестицій;
- на третьому етапі має місце продаж прав на об'єкти інтелектуальної власності (переважно з утворенням спільних підприємств).

В Україні в останні роки спостерігається активізація патентно-ліцензійної діяльності. За період з **2000** по **2006** рік до Державного департаменту інтелектуальної власності надійшло понад **228** тис. заявок на об'єкти права промислової власності. Серед них налічується понад **30** тис. заявок на **20**-річні патенти на винаходи, майже **23** тис. заявок на корисні моделі, більше **12** тис. заявок на промислові зразки, понад **90** тис. заявок на знаки для товарів і послуг. За цей же період зареєстровано **140558** охоронних документів на об'єкти права промислової власності, з них: **54934** патенти на винаходи; **19344** патенти на корисні моделі; **10037** патентів на промислові зразки; **56238** авторських свідоцтв на товари і послуги. За **2000-2006**рр. в Україні кількість зареєстрованих патентів на винаходи збільшилася у **2,1** раза, на корисні моделі – у **37,2** раза, на промислові зразки – майже у **2** рази. Суттєво скоротився термін розгляду заявок на винаходи. Якщо у **2000**р. він складав **31-38** місяців, то у **2006**р. – лише **15-17** місяців [6].

Нині Державний департамент інтелектуальної власності вживає певні заходи щодо поліпшення стану патентно-ліцензійної діяльності в Україні. Створюються умови для запровадження безпаперових технологій проведення експертизи заявок на об'єкти промислової власності, впроваджуються технології електронного подання заявок, забезпечується ефективніший доступ експертів до закордонної патентно-ліцензійної інформації, гарантується відкритість та прозорість експертизи для заявників тощо.

Завдяки патентній діяльності більш жвавою стає діяльність щодо укладання ліцензійних угод. У **2005**р. загальна кількість зареєстрованих договорів становила **989**. З них **705** – це договори про передачу права власності на результати інтелектуальної праці, **240** – це ліцензійні угоди про використання прав, **44** – “відкриті” ліцензії на використання винаходів і корисних моделей. Протягом **9** місяців **2006**р. зареєстровано на **185** договорів більше, ніж за аналогічний період **2005**р. [2].

Вказуючи на позитивні моменти, слід зауважити, що патентно-ліцензійна діяльність в Україні вимагає подальшого удосконалення. У нашій країні поки що відсутня з боку влади належна координація дій організацій, що займаються охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. Не існує вільного доступу до інформації про запатентовані об'єкти. Інколи об'єкти видаються без належної експертизи. Недостатньо розроблено методику вартісної оцінки інновацій і визначення їх економічного ефекту у разі застосування. Актуальною залишається проблема стимулювання розробників інновацій завдяки використанню патентно-ліцензійних обмежень і проблема узгодження цих обмежень з потребою належного поширення інновацій заради ефективного розвитку виробництва. Всі ці проблеми ще чекають на своє розв'язання.

Отже, патентно-ліцензійна діяльність значною мірою опосередковує процес продукування, розробки і втілення у життя оригінальних новаційних ідей. Від неї залежить впорядкування процесу передачі інновацій і умови їх поширення. Патентно-ліцензійна діяльність забезпечує узгодженість інтересів продуцентів і споживачів інновацій, сприяє їх ефективній взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Право інтелектуальної власності : Підручник /За ред. О.А. Підпирогори, О.Д. Святоцького. –К.: ВД "Ін Юре", 2002. - 624 с.
2. Удовиченко С., Трусевич В. Особливості ліцензування прав на об'єкти інтелектуальної власності // Економіка України. - 2007. -№ 5. – С. 60 - 66.
3. Василенко В.О., Шматько В. Г. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 440 с.
4. Андрощук Г. Економіко-статистичний аналіз світової патентної системи як джерела інновацій // Інтелектуальна власність. - 2007. - № 9. – С. 4-23.
5. Економіка й організація інноваційної діяльності : Підручник /За ред. О.І. Волкова, М.П. Денисенка. – К.: ВД "Професіонал", 2004. - 960 с.
6. <http://www.sdip.gov.ua>.